

САША СТАНОЈЕВИЋ

ДРАГИ МАЛИКОВИЋ, РУСИЈА И ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК,
Косовска Митровица 2008, 239 стр.

Први српски устанак свакако је веома важна епизода, како у српској националној историји тако и у историји балканских народа, те је природно да као такав привлачи пажњу историчара.

У овом крупном историјском догађају родио се снажан покрет српског народа који је израстао у националну револуцију са јасним циљем усмереним ка његовом дугоочекиваном ослобођењу и уједињењу. Страховита снага и организација устаника, војни успеси и брзо ослобађање територија утицало је и на околне балканске народе. Овакав развој догађаја свакако није остављао равнодушним велике силе које су биле живо заинтересоване за новонастала дешавања. Међу њима је свакако велико интересовање од почетка показивала и царска Русија, природни савезник и заштитник интереса православних народа на Балкану, која је још од Кучук-Кајнарџијског мира из 1774. године имала веома активну улогу у решавању балканских питања.

Иако руско-српски односи у Првом српском устанку својом комплексношћу представљају прави изазов за научно истраживање, српска историографија је овом проблему посветила тек неколико краћих научних осврта од којих је више публиковано тек у новије време. Са уважавањем морамо констатовати да је руска историографија овом питању придала већи значај. Како до сада код нас није објављена ниједна целовита студија посвећена односу Русије према Српској револуцији, како је још Ранке назвао овај велики покрет у Срба, утолико имамо већи разлог да научној и широј јавности представимо монографију Драгог Маликовића „Русија и Први српски устанак“ (рецензент академик Богумил Храбак). Синтезом досад објављених радова српске и руске историографије у обради ове велике теме настало је дело које свакако заслужује значајну пажњу.

Пред нама је студија, у композицијском смислу издељена на десет поглавља (стр. 9–217), која нас хронолошким редом води током устанка посматраног кроз призму руско-српских односа.

Још на почетку нам аутор предочава неверицу, па чак и противљење Русије у погледу избијања оружаног устанка српског народа и поред тога што су депутације

из Србије двору у Петрограду предочавали тешку ситуацију у којој се становништво налазило, тражећи разумевање и преко потребну помоћ. Иако је Русија најпре била убеђења да се новонастали проблеми најбоље могу решити међусобним преговорима, са неочекиваним разбуктавањем устанка током 1804. године она се више није могла руководити искључиво дипломатијом. Учешће Русије све је евидентније и то не само у политичком, већ и у финансијском и материјалном погледу. Крајем 1804. године, када Порта схвата да се догађаји отимају контроли и да могу довести до великих политичких последица, она најпре спроводи дипломатске активности у намери да смири побуњене Србе. Српски депутати, који су помно пратили развој догађаја, успели су да обезбеде руску подршку на Порти док су истовремено успостављени и врло активни дипломатски канали између Петрограда и устаника у Србији.

Иако је устанак и током 1805. године узимао све већег маха у народу, Срби су гледали да га што дуже приказују као покрет усмерен против хахија, настојећи да тиме прикрију своје праве циљеве. Са друге стране је и сама Русија желела да га сматра таквим. Она га је преко својих дипломатских представника у Цариграду приказивала као сукоб локалног карактера, настојећи да за сада још увек избегне нове конфронтације са Турском. Међутим, устанак је почео да добија такве размере да је већ полако почео да прераста у праву националну револуцију. Током ове године је према руском савету, у јесен, основан и Правитељствујушћи совјет.

Почетком 1806. године Русија је још увек настојала да избегне рат са Турском, изостављајући значајнију војну подршку коју су побуњеници у Србији жељно ишчекивали. Па ипак, временом је развој догађаја код Руса створио утисак да са српским устаницима могу рачунати у могућим сукобима са Турском па чак и Наполеоном. Прилике су даље неминовно водиле у избијање новог руско-турског рата крајем године, иако је Русија и сама била окупирана проблемима везаним за Наполеонова дејства по Европи. Овакав развој догађаја је свакако додатно охрабрио устанике.

Позив у заједничку акцију против Турака јануара 1807. године Срби су оберучке прихватили. Ушавши у отворен војни савез са Русијом, устаничка Србија је тако потпуно везала своју судбину за њу и исход овог новог руско-турског рата. Надајући се да ће активно ангажовање Русије у новонасталом сукобу коначно допринети коначном остварењу постављених циљева, у смислу дуго очекиваног стицања ослобођења и независности, устаници са Карађорђем на челу већ почетком 1807. године улажу максималне напоре у борби са турским снагама. Међутим, Карађорђе и поред знатног учешћа његових снага у заједничким борбама није крио незадовољство због ипак ограничене руске помоћи устаницима. Несумњиво је да је јаче ангажовање руске војске на страни побуњених Срба ипак реметио развој догађаја у свеукупној политици тога времена. Руси су августа 1807. године чак били принуђени да склопе, додуше привремен, мир у Слобозију са Турском. С тим у вези је руски цар Александар I и наредио да се обнове преговори Срба са Портом, рачунајући да је у датим околностима реализовање устаничких циљева у смислу стицања независности било немогуће. Зато су преговори требали да се воде бар у том смеру како би устаници добили гаранције за одсуство одмазде противу народа од стране Турака.

Током 1808. године године руска дипломатија користи простор за фокусирање на проблем даљег развоја ситуације у Србији, улажући знатне дипломатске напоре да

очува тековине устанка, истовремено шаљући извесну помоћ у наоружању. У овом контексту су главна питања била стицање пуне независности Србије од турске владавине и успостављање сопствене власти под руском заштитом.

У 1809. години руска војска поново узима учешћа у сукобима са Турцима, додуше доста суздржано, да би током наредне 1810. године наставила борбе појачаним интензитетом, што је врло брзо произвело значајне ефекте.

Заједно са српским устаницима руски војни одреди водили су жестоке борбе и током 1811. године када Руси шаљу нове војне контингенте „у циљу борбе против наших заједничких непријатеља“ како стоји у једном писму упућеном Карађорђу. Већина руских снага била је усмерена ка Нишу, док су истовремено њихове трупе водиле борбе и у великој офанзиви против Турака на обалама Дунава између Видина и Рушчука.

Иако се можда чинило да устанак оваквим развојем ситуације ствара нови замах, наредна 1812. година је напротив, услед нових околности, условила завршетак Првог српског устанка. Наиме, знајући за Наполеонове намере у вези његовог похода на Русију, она је била принуђена да повуче своје снаге из Влашке и Молдавије и крене у преговоре са Портом у циљу закључења рата. Самим тим, Русија није ни била у прилици да поставља захтевније уступке Турској. Мир склопљен у Букурешту сачињен је без сагласности српских побуњеника и против њихове воље, нарочито што он није штитио основне интересе Србије истакнуте још на почетку устанка. Закључивање рата је тако нанело тежак ударац српском покрету. Букурештански мир додуше није сасвим игнорисао захтеве устаника у Србији. Његова једина светла тачка био је осми члан уговора који је у каснијем периоду постао ослонац Милошеве дипломатске борбе. Споразум у Букурешту, којим је окончан шестогодишњи руско-турски рат, обавезивао је српске побуњенике да обнове преговоре са Портом у складу са поменутиим одредбама.

Дух слободе пробуђен у Срба након вишевековног ропства под Турцима није дао устаницима мира. Пркосећи овако наметнутом решењу, они су ослабљени и остављени наставили да воде крваве борбе са далеко надмоћнијим и организованијим непријатељем дуго током 1813. године, све док у том неравноправном сукобу који је потрајао дугих и тешких десет година нису поклекли. Турци су дефинитивно угушили устанак крвавом репресијом над становништвом које се усудило да дигне барјак слободе. Међутим, ово свакако није био крај тежњи народа и његових устаника. Напротив, Први српски устанак представљао је тек увод у вишедеценијске војно-дипломатске напоре српскога народа које су постепено водиле до његовог коначног ослобођења.

У закључку рада изнети резултати заједничке српско-руске војне у периоду 1804-1813. године сведени су на следеће: здруженим активностима у Првом српском устанку остварени су давни планови руске владе у циљу рушења моћног Османског царства у Европи уз сарадњу са балканским народима (у овом случају са Србима); после трогодишње самосталне и по много чему неравноправне борбе са далеко надмоћнијим непријатељем, улазак у рат од стране Русије умногоме је охрабрио устанике, дајући им наду и истрајност у борби коју су започели; заједничко ратовање и боравак руске војске у Србији у устаничким годинама умногоме су допринели даљем учвршћивању и ширењу братских и пријатељских односа српског и руског народа.

Након резимеа на руском (стр. 219–221) и енглеском језику (стр. 223–225), следе именички индекс (стр. 227–232) и регистар географских имена (стр. 233–237) који

књигу чине практичнијом за употребу. Треба поменути и то да је рад оплемењен са 32 портрета историјских личности везаних за устанак, као и са две историјске карте што делу несумњиво даје и већу естетску вредност.

Свакако је било више разлога који су Маликовића навели да своју пажњу и рад усмери на писање дела са овом тематиком. Први разлог, без сваке сумње, био је да укаже на вишевековну повезаност ова два по много чему блиска словенска народа, а други да прикаже однос царске Русије према Карађорђевим устаницима у време Првог српског устанка као и последице које је њено ангажовање произвело у том смислу.

Можемо закључити да је аутор објављивањем ове монографије на светлост дана изнео дело које ће бити незаобилазно штиво за истраживаче који се баве овом тематиком, а свакако интересантно и за све оне, а таквих је у нас много, којима устаничка Србија представља једно од омиљених поглавља из националне историје али и вечиту инспирацију са узорима које нам је изнела.